

»Izgon iz raja.« Debeljakova postavitve Škofjeloškega pasijona leta 1936 (za tedaj novo šolo, sedaj Osnovno šolo Škofja Loka-Mesto). Foto: Janko Šelhaus, arhiv Loškega muzeja

FRANCE PLANINA

ŠKOFJELOŠKI PASIJON 1936¹

Ko berem, da bo loška župnija 24. ter 31. julija in 1. avgusta (leta 1937, op. ur.) spet uprizorila svoj pasijon, se mi vzbuja spomin lanske prireditve. Okrog 5000 ljudi se je udeležilo lepih predstav. S tiho pobožnostjo v srcu in s solzami ganjenosti in sočutja v očeh so spremljali igro trpljenja na odru.

Sedaj pred ponovnimi uprizoritvami mi dovolite, da vam na kratko opišem lanske prireditve loškega pasijona. Kdor ga je sam videl, naj mu bodo moje besede spomin nanj. Drugi pa naj zvedo, kako se je vršil in kakšnega pomena ja za slovensko kulturo.

Večer poletne nedelje. Nad Škofjo Loko žari v beli svetlobi reflektorjev starinski grad in povečuje svečano razpoloženje. Po vseh cestah, ki vodijo v mesto, hitijo gruče okoličanov in se zgrinjajo na obširen prostor za poslopjem nove šole. Spredaj je postavljen mogočen oder s površino 200 m². Kulise, delo akademske slikarke Bare Remčeve, predstavljajo najznačilnejše starinske loške hiše. Tu vidiš stari rotovž, s »kolesom sreče« nad vežnimi vrati. Tudi Homanovo hišo takoj spoznaš, saj je še danes ravno taka kakor v 16. stoletju, ko je bila sezidana. Oder ti torej predstavlja stari mestni trg. Na sredi odra se v stopnicah dviga še poseben oder, na katerem se bodo vršili glavni prizori.

Ura bo vsak čas devet. Iz farne cerkve sv. Jakoba že cel četrť ure poje veliki zvon. Na obširnem prostoru je zbranih že nad 1000 gledalcev. In še prihajajo. Zdi se nam, kakor da na trgu čakamo na velikonočno procesijo. Zdaj utihne farni zvon. Čez oder gre cerkovník proti naslikani cerkvi, iz katere se oglasi mrtvaški zvonček in da znamenje za pričetek pasijona. Na trg se postavita nočna čuvaja s helebardama. Fanfaristi trobijo *Staroslovensko postno pesem*. Skozi naslikana obokana vrata prihaja procesija. Dva kapucina jo vodita. Ministranti nesejo križ, fantje bandero. V procesijo dostojanstveno stopa Smrt s koso zmagoslavja na rami. Zdaj se pokaže prva skupina: **Paradiž**. Spredaj stopa Lucifer, za njim Adam in Eva z razpuščenimi lasmi. Odeta sta v ovčjo kožo. Za njima gre angel z mečem in še dva angela, potem pa skupina **Adamovih otrok**. Glavne osebe stopijo na vzvišeni

¹ Prispěvek je bil objavljen 17. julija 1937 v tedniku *Gorenjec* (predhodnik Gorenjskega glasa) s kraticama avtorja in naslovom **F. P.: Škofjeloški pasijon**.

oder, ostali pa se razporedijo v lepo živo sliko po večjem odru, ki predstavlja trg. Začne se predigra: *Izgon iz raja*. Angel z mečem govori:

*»Iz paradiza, tega veselega in luštnega mesta,
poberita se, Adam in Eva, Bogu nezvesta!
Zakaj tukaj vaju je kača zapeljala
in vaju z velikimi nadlogami obdala.« itd.*

Lucifer se jima roga in Adam in Eva skesano izpovedujeta svoj greh in potrta poslušata očitke človeškega rodu. Ob zvokih fanfare odhaja skupina paradiza, trg se sprazni, le *Smrt* se še šopiri na vzvišenem mestu. Izpod oboka prihaja *Mrtvaška procesija* – papež, kardinal, kanonik, prelat, kaplan, cesar, kralj, plemič, general, grof, uradnik, župan, meščan, kmet, berač. V bleščeči svetlobi sijejo ornati in uniforme. Pred vrsto stopi *Smrt* in jih nagovori v pristni svetoduški govorici:

*»Jaz sem grenka Smrt imenovana,
z visokih nebes na svet poslana.
Imam nalogo: škofo, korarje in kardinale.
cesarje, grofe, vojvode in kralje,
vse, kar živi na sveti,
pod svojo oblast vzeti.
Grešniki! Dajte že svoje oči odpreti!
Spremlite! Vsi morate enkrat umreti!«*

V trpkih besedah prikazuje posledice greha in grozi človeštvu s svojim neusmiljenim gospodstvom. Nato pa odpelje svojo molčečo vrsto.

Hudiči priženejo v težke verige vkovano *Dušo*, ki se je pravkar ločila s tega sveta. Zruši se na tla in že obupuje v groznem spoznanju:

*»Prokleta ura ino čas,
ko sem rojena bila!
Prokleta pot, prokleta vas,
kjer me je mati nosila!«*

Obupavanje Duše in maščevalno roganje hudičev, vse izzveni v misel, ki kakor nit prepleta ves loški pasijon: *Glej, grešnik, kaj je storil tvoj greh!*

S temi prizori je predigra končana. Kakor da prihaja iz cerkve, zadoni zdaj pesem: *»Vi oblaki, ga rosite...«* Kot uvod, v pasijon sam prihaja na oder procesija angelov, ki nosijo znake Gospodovega trpljenja: kelih, mošnje cekinov, vrvi, meč, bič, steber, haljo, žeblje in klešče, gobo, lestev, krono in petelina. Med njimi in za njimi korakajo predstavniki *loških obrtniških cehov* in nosijo svoje insignije: skri-

njice, vrče in podobe svojih patronov. Ta »**Bratovska**« *skupina* nam lepo pokaže veljavo nekdanjih obrtnikov in njihovih cehovskih organizacij. Prvi prihaja krojaški ceh, potem lončarski, zidarski, čevljarški, mesarski in pekovski, ki ga pasijonski rukopis imenuje kar *Pekhen Bruderschaft*². Vrsta se ustavi, angeli stopijo na vzvišeni oder in recitirajo verze o mučenju Gospodovem. Angel z mošnjo n. pr. pravi:

»O čudo nad vse čudesa!
 Čudite se, nebesa!
 Srebrnikov trideset
 hoče Judež za Jezusa vzet.
 Devica Marija bi ga ne dala,
 za vesoljni svet bi ga ne prodala.
 Ti, grešnik, ti ga pa prodaš,
 za kratko veselje ga coperniku daš.
 O grešnik! Več, več je vreden,
 to ve dobro človek sleden!«

Ko vsi recitirajo, se spet uvrstijo v procesijo in odidejo ob zvokih pesmi: »*Daj mi, Jezus, da žalujem ..*«.

Zdaj je pripravljeno razpoloženje za glavni del, za pasijon sam. Najprej se odigra **Vhod v Jeruzalem** in **Zadnja večerja**. Jezus prihaja med apostoli in množico ljudstva. Fanfare done, množica pozdravlja z oljčnimi vejami in burno vzklika: Hozana sinu Davidovemu! Češčen, ki prihaja v imenu Gospodovem! Prvič govori Jezus in preroško razodene:

»... povem vam, minul bo le majhen, majhen čas
 in na mestu te časti bom zasramovan od vas.«

Ljudstvo pa še nadalje vzklika in že odhaja dalje. – Na trgu se stemni. Dva služabnika pripravita mizo. Dostojanstveno, molče prihaja Gospod v zboru apostolov, da sede k zadnji večerji. Z besedami se poslavlja od učencev, njegov pogled jih boža; kruh in vino blagoslovi in napove izdajstvo. Judež se izgovarja in potuhnjeno umika. Gospod vstane in se od vsakega apostola posebej poslovi. Zdaj brez besed, vse je tiha mimika. Objame jih vse po vrsti; njihove glave si pritisne na srce. – Med gledalci vlada sveta tišina. Niti glasu ni slišati. Pri marsikom opaziš solzne oči. Tiho se pojavlja v ozračju pesem: »*Večerja zadnja je minila..*«. in skupina odhaja.

Sledi prizor iz **Getzemanskega vrta**. Apostoli zaspijo na stopnicah, Jezus pa toži in trpi na odru. Angela ga tolažita in mu izročita kelih trpljenja. – Čez nekaj časa se prihuljeno priplazi hudič, za sabo vodi Judeža in za Judežem se pomikajo vojaki z baklami in meči. Judež pristopi h Gospodu in ga poljubi. V hipu nastane

² Pekovski ceh, tudi »cunft«, dobesedno Pekovska bratovščina

hrup in zmeda. Apostoli planejo iz spanja. Peter izdere meč in zamahne. Jezusa zvežejo in odpeljejo. Na odru ostane le **Judež s hudičem**. Judež spregleduje in preklinja svoje življenje. Hudič pa se mu satansko zasmeeji, vrže predenj vrv in zbeži. Spet se oglasi pesem: »*Daj mi, Jezus, da žalujem...*«

Zdaj sledi **Prizor pred Kajfom, Pilatom in Herodom**. Nastopa velika množica. Ljudstvo valovi in vpije. Oblastnike prinašajo vojaki na nosilnicah. – Nato vidiš bičanje in kronanje. Jezusa trpinčijo trije rablji. Igra dobiva prav naturalističen značaj. Rabelj poklekne pred Kristusa in se mu roga:

»*Ljubi moj Aron, padi na kolena doli
ter mu figo v zobe pomoli!
Saj res takšnemu prav pristoji,
da se tako pred njim kleči,
kakor da je on lažnjivi kralj.
H kroni trnjevi se žezlo zaničljivo šika.
Kako se mu bo to podal! (mu da trs)
ta strgani nagudni plašč pa naj si sam zaflika.*«

Za Jezusom stoje angeli, ga objokujejo in se obračajo h gledalcem n. pr.:

»*O grešnik, spremisli svojih grehov ostudnost
in poglej svojega Odrešenika pohlevnost: –
kako je zaničevan, kronan, opljuvan,
samo da bi ti bil v nebo pripeljan.*«

Za tem pride prizor **Ecce homo**. Zbere se ljudstvo in farizeji. Pilat obsodi Kristusa na smrt in si umije roke. Ko množica vsa razburkana odhaja, zadoni pesem: »*Jezus, daj da tvoje rane ...*«

Nato se vrste eden za drugim **Prizori križevega pota, Veronikine tolažbe, srečanje Matere božje in žalujočih žena**. Naposled pa se na zgornjem odru dvignejo trije križi. Ob znanih dogodkih, ko vojaki kockajo za plašč, ko dajo Jezusu žolča piti, ob žalostnih postavah pod križem stopa igra v trpko dramatičen vrhunec, ko nagne Jezus glavo in umre, nastane tema in se ljudstvo razbeži.

Ko se spet pojavi svetloba, so pod križem Marija in najzvestejši ter spreobrnjeni Longinus. Gospoda snamejo s križa. In zdaj se razvije prelepa slika: **Pieta – mati sedem žalosti** z mrtvim sinom v naročju. Pred njo pa se zgrinjajo angeli in človeški rod. *Evropa, Azija, Afrika in Amerika* se vsaka posebej zahvali mrtvemu Kristusu za milost odrešenja in luč svete vere. Meščani pridejo z **Grobom** in položijo vanj Jezusa. Ko odnesejo mrtvega Odrešenika, jih spremljajo možje s prižganimi svečami in čez oder se pomika **sprevod**, v katerem korakajo vsi igralci

in pojejo: »Kraljevo znamenje, križ, stoji...« Kot zadnji par pristopita stražnika s helebardama. Pasijon je končan.

Dve uri so gledalci brez odmora in s tiho napetostjo sledili igri. Zdaj vstajajo. Marsikdo si briše solze. Vsem pa je toplo pri srcu. Vsi čutijo, da so doživeli nekaj nenavadnega, kar pa je vendar čisto domače, čisto njihovo. Tiho in pobožno odhajajo iz dvorane, ki ji je strop zvezdno nebo, oder pa loški mestni trg v času naših pradedov.

Škofjeloški pasijon je velika posebnost. To je prva igra v slovenskem jeziku. Stara je 216 let. Od drugih pasijonov se loči po tem, da se vrši v obliki procesije in ima globoko religiozen značaj. Ves čas se obrača na gledalca in mu razlaga greh kot povzročitelja trpljenja Gospodovega. Popolnoma to razumemo, če pomislimo, v kakih razmerah je pasijon nastal.

Prve korenine pasijona, segajo v cerkvene obrede prvih stoletij. Romarji in Križarji so zanesli iz Palestine v zahodno Evropo navado, da so na veliko noč predstavljali vstajenje, pozneje tudi trpljenje Gospodovo. Srednji vek je bil posebno dovzeten za to, da je verske dogodke podajal nazorno. Takratnim ljudem močnih živcev, ki niso imeli globlje kulture, je bilo namreč jako težko dopovedati, kako se je izvršilo naše odrešenje in koliko je trpel naš Zveličar. Zato je morala priskočiti na pomoč dramatična nazornost. Predstavljali so pasijon pred cerkvami. Latinskih in nemških tekstov za take igre je več ohranjenih. V Španiji so predstavljali svetopisemske prizore v živih slikah in so tako igranje združili s procesijo. Igralci so šli ali pa so se peljali v sprevodu. Na določenih postajališčih so pa izstopili in odigrali svoj prizor. Od tu izvira zveza med procesijo in igro, ki je za loški pasijon ravno najbolj značilna poteza. Iz Španije so ta način pasijonskih iger razširili jezuiti, ki so to idejo zanesli tudi v naše kraje. V Ljubljani so se naselili jezuiti l. 1597. in že prihodnje leto je storila ljubljanska bratovščina Odrešenika sveta ob divjanju kuge obljubo, da priredi vsako leto na veliki petek procesijo na čast Kristusovemu trpljenju. Zaradi pomanjkanja sredstev se pa ta procesija ni dala takoj uprizoriti. Prvikrat se je vršila na veliki petek 1617. iz kapucinske cerkve in se je ohranila 150 let. Podobne procesije so se vršile tudi v Kranju in Novem mestu. Njihovi teksti niso ohranjeni. Vendar kažejo razni znaki, da se je po vseh teh krajih vršil pasijon v nemškem jeziku.

Le besedilo loške pasijonske procesije se je našlo in to besedilo je slovensko. Dr. Mantuani sklepa, da so ljubljanski kapucini poslali v loški samostan nemški

tekst, ki ga je 1. 1721. prevedel v slovenščino p. Romuald. Navodila za režijo je pustil nemška. Recitacije, ki obsegajo nad 1000 verzov, pa je poslovenil.³

Razumljivo je, da je uporabil mnogo germanizmov in da je nekatere besede napisal v loški izgovorjavi n. pr. *diuza* = devica, *kiha* = ječa, *ta bili koin* = beli konj, *pod moia oblast* = pod mojo oblast.

Pobudo za procesijo je dal loški glavar baron pl. Ecker, ki je bil obenem predstojnik bratovščine presvetega Rešnjega Telesa. Zanimivo je, da je ta bratovščina izdala tisti čas tudi svojo molitveno knjižico: *Lagkherischer Himmelbrod*⁴, ki jo je napisal Johann von Kossem, protipisar loškega gospostva, in jo posvetil istemu baronu pl. Eckerju. Pisatelj tega molitvenika omenja tudi pasijonski rokopis v režijski opombi glede skupine zadnje večerje, ko pravi: konje za to skupino je do sedaj zmeraj dal strogi gospod Kossem, ki ga je treba zanje prositi. En izvod molitvene knjižice je bil na lanski kulturno-zgodovinski razstavi.

Procesija se je začela pomikati na vsak veliki petek popoldne izpred kapucinske cerkve. Za vodnikom z zvezdo je jezdila »*ta biliga koina*« *Smrt*. Nato so nesli črno zastavo. Prizori so sledili v istem redu kot sem jih že prej opisal. Ves pasijon se je predstavljal med procesijo. Posamezne žive slike so vozili na vozovih ali pa jih je neslo po 16 do 20 mož na posebnih nosilih. Na določenih krajih so se ustavljali in recitirali svoje verze. Kristusov je bilo več, ker je bil v vsaki živi sliki drug. V procesiji so bili vključeni križarji in bičarji, ki so za pokoro nosili križe ali se bičali. Med pasijonske prizore so prišle še druge skupine: *Samson*; *Sv. Jeronim s puščavniki*; *David s harfo*; *Skrinja zaveze*. Na koncu je neslo »*Božji grob*« 14 meščanov, med njimi 6 občinskih svetnikov v rdečih plaščih. Za božjim grobom je šla godba, potem pa *duhovna gosposka*, »*ki jo je bilo treba posebej povabiti*.« Za zaključek se je uvrstilo še *ljudstvo*. V napisanem »*redu procesije*« je bilo določeno, katere vasi prevzamejo predstavljanje te in one skupine.

Od l. 1768. se pasijonska procesija ni več vršila. Tudi po drugih krajih Evrope so bile pasijonske igre že zdavnaj opuščene in pozabljene. Zadnji čas nam je spet

³ Dejansko je rimanih verzov 863 in veljajo za enega največjih dosežkov slovenskega slovstva v dobi baroka. To najstarejše ohranjeno slovensko dramsko besedilo je v Škofji Loki napisal kapucinski pater Romuald (Lovrenc Marušič). Po novejših dognanjih torej ne gre za prevod iz nemškega jezika temveč se smatra za izvirno Romualdovo delo. Napisal ga je na podlagi starejših besedil slovenskih spokornih procesij in tradicije uprizarjanja pasijonske procesije v Škofji Loki. Devetega aprila 1715 pa Romuald, kot *magister processionis* že vabi na svojo »mojo« pasijonsko Procesijo. Zato lahko z vso upravičenostjo trdimo, da je Romualdov Škofjeloški pasijon nastal leta 1715, v obliki, kakršen je shranjen v kodeksu, ki ga hranijo v škofjeloškem samostanu, pa ga je Romuald na novo prepisal med leti 1725 in 1727. Povzeto po: Oče Romuald ŠKOFJELOŠKI PASIJON, Znanstveno kritična izdaja, uredil Matija Ogrin, Celje – Ljubljana 2009. Seveda so besedilo loške procesije stalno izpopolnjevali, jo večkrat, tako tudi »leta 1721 iz temeljev postavili« in dodelovali, kot pravi Metod Benedik, v svoji knjigi, Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Ane Škofja Loka, Celje – Škofja Loka 2008.

⁴ Loški nebeški kruh

prinesel smisel za obujanje starin. Človek hoče na ta način ubežati iz sodobnosti, ki ga tlači in mori. Tudi njegovi vernosti dajo stare umetnine prikupen temelj. Zato doživljajo stari pasijoni vsepovsod svoje vstajenje. Že pred desetletji je oberammergauski župnik Daisenberger predelal več starih besedil v novo igro, ki je znana po vsej Evropi in še po Ameriki.

Na loške pasijonske prireditve je prvi opozoril kranjski dekan Koblar v Izveštjih muzejskega društva l. 1892. Besedilo pa je našel ravnatelj dr. Mantuani v loški kapucinski knjižnici. Modernizacije loškega pasijona se je prvi lotil prof. Niko Kuret. Na cvetno nedeljo 1930. ga je v njegovi predelavi predvajal naš radio. Na odru pa je bil štirikrat uprizorjen ob veliki noči 1932. v Kranju. Na odru seveda ni mogel obdržati značaja procesije, temveč je dobil obliko zaporednih živih slik, ki se spreminjajo v temi ali za zastorom in jih poživljajo Premrlovi glasbeni vložki.

Za lanske prireditve v Škofji Loki je pasijon nanovo priredil Ločan dr. Tine Debeljak. Besedilo je ohranil kolikor mogoče podobno staremu. Najvažnejše pa je, da je obvaroval vsaj videz procesiji in dal na ta način prvemu slovenskemu gledališkemu tekstu tudi prvotno, starinsko zunanjo obliko. Zato nam Debeljakov pasijon predstavlja kulturno-zgodovinsko zanimivost prve vrste. Vrhu tega je pa še globoko religioznega pomena.

Ker bi bilo škoda, da bi loški pasijon spet utonil v pozabljenju, se je loška župnija odločila, da ga v letošnjem poletju spet uprizori. Z besedami prof. Kureta vam moram reči: »Dobrodošel bo vsem, ki ne vidijo v igranju le posnemanja poklicnega gledališča ali diletantske zabave, ampak religiozno dejanje in izpoved najboljšega in najsvetejšega v človeku. Pasijon je bil napisan za verno ljudstvo. Ne kot umetnina, marveč kot velika veroizpoved, kar je tudi njen namen, učinkuje nad vse globoko tudi na neverne ljudi.«

Zato vas k letošnjim prireditvam iskreno vabim v pisano Škofjo Loko, **ki morabit kdaj postane naš slovenski Oberammergau.**⁵

Opomba

Izvirno besedilo Franceta Planine smo ohranili z manjšimi jezikovnimi popravki, na nekaterih mestih smo ga poudarili, da bi bralcu olajšali najti pasijonske slike (prizore), med njimi spremljajoče glasbene vložke in na koncu še danes aktualno piščevo sporočilo.

⁵ To se je dejansko uresničilo, 63 let po Debeljakovi uprizoritvi, v demokratični Sloveniji, ko se od leta 1999 Romualdov Škofjeloški pasijon uprizarja na šest let in je bil do lanskega leta uprizorjen že štirikrat. Njegova peta uprizoritev pa je predvidena leta 2021.